

РЕЛІГІЙНИЙ ВИЯВ ІСТИНИ Ц. К. НОРВИДА У ПОЕМИ «PROMETHIDION»

У статті йдеться про аксіологічний вияв Істини у творчості Ц. К. Норвіда, її провідну роль у філософсько-критичному трактаті «Promethidion». Охарактеризовано місце і значення Істини Ц. К. Норвіда серед польських романтиків. Розглянуто інтерпретації поняття Істини у різних критичних працях.

Ключові слова: Норвід, «Promethidion», Істина, романтизм, мистецтво, Біблія.

W artykule mowa o aksjologicznym przejawie Prawdy w twórczości C.K. Norwida, jej wiodącej roli w traktacie krytyczno-filozoficznym «Promethidion». Określono miejsce i znaczenie Prawdy C. K. Norwida wśród polskich romantyków. Omówiono interpretację pojęcia Prawdy w różnych pracach krytycznych.

Słowa kluczowe: Norwid, «Promethidion», Prawda, romantyzm, sztuka, Biblia.

This article is telling about axiological issue of Truth in C. K. Norwid's creativity, about her role in philosophical and critical treatise «Promethidion». Here described a place and importance of the Truth among Polish romantics. It considers interpretation of the concept of truth in various critical writings.

Keywords: Norwid, «Promethidion», the Truth, Romanticism, the art, The Bible.

У XIX столітті увага філософів-літераторів європейського світу прикута до польських проблем. На початку століття виголошували, що література повинна «допомагати» людині в житті. Саме тому, починаючи з тридцятих років, такою людиною все частіше стає поляк як аристократична та вольова, проте позбавлена незалежності людина. Постійні війни, поділи країни, народні повстання все більше зламували по-європейськи освічених поляків. Філософський месіанізм Польщі XIX століття, що, зокрема, побудований на ідеології «віщунів» Польщі (Міцкевич, Словацький, Крашінський), наштовхує до важливого судження. Намагаючись якнайкраще донести свої ідеї, що *Polska jest Chrystusem Narodów* або суміжна з нею — *Polska jest Winkelriedem Narodów*, мислителі іманентно піддалися спокусі абсолютизації польських питань, не тільки з позиції їхнього універсального значення, а й передусім пошуку доказу ідеї, що від вирішення польських питань залежать долі всіх народів світу. Така, на перший погляд, патріотична позиція ізолювала польський народ від європейської культури, який не тільки географічно, а й політико-економічно був із нею пов'язаний.

Проти таких ізоляційних поглядів, беззаперечних гіперболізації польських страждань та польського месіанізму виступав Ципріан Каміль Норвід. В усвідомленій полеміці з романтичним полоніцентризмом Норвід писав,

що ніколи не був популярний у своєму краї, тому що «перший порух мого духу є як Людини, другий — як Поляка» [1, с. 943]. Біблія, як універсальне зібрання людських цінностей, озброїла поета вагомими загальнолюдськими переконаннями, надала йому інтернаціональний фундамент для проголошення проблем істини усьому християнському простору. Можливо, через те, що Норвід не прагнув бути ревним патріотом Польщі, як інші «віщунів», а намагався інтегрувати країну в європейські культуру та життя за допомогою мирних релігійних постулатів, польська публіка свого часу знехтувала творчістю письменника.

У своїх літературних працях Чеслав Мілош писав: «Хіба можливо говорити про Норвіда (незалежно від того, є хтось католиком чи ні) без теологічного підґрунтя?» [5, с. 104] (*Prywatne obowiazki*. — Olsztyn, 1990. — S. 104). Існує безліч праць, які не тільки прихильні до думки поета Молодої Польщі, а й вважають її вихідним пунктом, безумовною даністю для дослідження творчості Норвіда. Найвідомішими з них є: «Norwidowski świat myśli» (E. Feliksiak), «Świat wartości Norwida» (A. Łyszczuk. *Studia Norwidiana*, Lublin, 1984), «Łuk przymierza», «Biblia w poezji Norwida» (A. Merdas, Lublin 1983), «Teologiczne czytanie Norwida» (A. Dunajski, Pelplin 1996), «Człowiek wobec Boga i świata w poezji» (K. Świegocki, Warszawa, 2006), «Wartość-Sakrum-Norwid» i

«Wartość-Sakrum-Norwid 2» (S. Sawicki, Lublin, 2007) [10, с. 79]. Усі вони певною мірою дійшли висновків, що чуттєва реальність поета, яка вимальовується на горизонтах поезії, є близькою до релігійного світобачення. Варто зазначити, що не тільки письменник черпає ідеї та основні постулати з християнської релігії, а й наповнює свою мову трансцендентальною термінологією та біблійними сталими словосполученнями. Про теологічну поетичність мови поета пише Wojcek Kudyba у книзі «Aby mowę chrześcijańską utworzyć na powo...» [3]. Дехто навіть вважає, що там, де починається дозріла релігія, поезія гине. Але тут не йдеться про затирання кордонів між поезією і релігією. Читаючи поезію Норвіда, складається враження, що мистецтво не здатне власними силами досягти реальності, пізнати правду, істину та впровадити її в людське життя. Але воно виховує людину, несе в собі поняття про істину, добро та красу і те, якими вони мають бути. Щоб мистецтво не було загнане у кут безглуздя, не зникло, а зберегло за собою роль виховної функції, Норвід не просто поєднує релігію з поезією, а тісно переплітає їх між собою, не даючи одному витіснити інше. Вузловим елементом їхнього з'єднання є аксіологічне поняття істини. Істина — це стан душі, наповнений моральними і релігійними принципами, а поезія допомагає тонко відчувати їх. Адже у Норвіда релігія говорить про те, що «істина є метою, поезія ж — засіб» [3, с. 32]. Тут не йдеться про істину в логічному значенні, до якого прихильна наука. Хоча потрібно додати, що поет не нехтував сучасними досягненнями в науці, проте не знаходив для них місця в ієрархії людських цілей, призначень. Таке місце у Норвіда посідає істина у релігійному сенсі. Істина є поняттям-ключем до творчого доробку поета. В істині беруть свій початок і набирають власного сенсу інші, важливі для його антропологічних поглядів, цінності: добро, краса, любов, праця, свобода.

Наприкінці листопада 1890 року з'їжджаються у Париж Август Чешковський і Зигмунт Красінський. Тоді ж відбуваються кілька їх зустрічей із Норвідом, що переростають в ідеологічні та політичні затяжні дискусії. Основною темою була написана в той час (чи знаходилась на завершальному етапі) поема про мистецтво — «Promethidion». Поет шукав кошти на типографію, а співрозмовники докоряли йому за «темноту» висловлювання. Така критика його твору не була однозначною. Після виходу в друк у Парижі на початку лютого 1851 року Йосиф Богдан Залеський вважав Норві-

да «генієм в оковах» [6, с. 472]. Наступна генерація читачів із аплодисментами зустріла друге видання «Promethidiona» у 1901 році. Говорили про нього, як про «Національне Євангеліє» (S. Witkiewicz), про твір, що містить «глибокі правди, які сховалися на довгі роки» (R. Zrębowicz), «поема про визволення нації» (Z. Falkowski), зрештою, як про твір, у якому залишилася «остаточна і найглибша відповідь псевдокласичним естетам» (W. Horyzsa) [8, с. 109].

«Твір “Promethidion” дає нам загальну картину бачення мистецтва, у Норвіда воно повинно бути веселкою, яка поєднує сфери sacrum і profanum, повинна бути чимось божественним, ідеальним, поєднувати небо із землею, як це робить веселка з Книги Буття, заспокоюючи людську тугу, відкривати дорогу до sacrum, втілювати добро. Мистецтво має бути вінцем праці, водночас бути і звільненням від неї, новим Євангелієм, проголошуючи Воскресіння» [4, с. 32]. Слово «мистецтво» Норвід вживає не лише в значенні художньої творчості, а й в інтуїтивному значенні, що веде до поняття істини. Найвище «ремесло апостола» — саме так поет окреслив суть мистецтва у нижченаведених рядках. Він наголосив на тому, що ні наукою, ні «забавкою» воно не є:

«I tak ja widzę przyszlą w Polsce sztukę,
Jako chorągiew na prac ludzkich wieży,
Nie jak zabawkę ani jak naukę,
Lecz jak najwyższe z rzemiosł apostoła
I jak najniższą modlitwę anioła» [7, с. 299].

Концентрація зацікавленості цим твором із роками лише зростала, адже Норвід не міг залишити нікого байдужим до своїх палких поглядів на роль мистецтва у житті людини. У передмові «До читача», вміщеній до діалогу «Promethidion», Норвід пише: «У першому діалозі йдеться про форму, що є Красою. У другому про зміст, це є Добро, і про святість обох, Істину» [7]. У цьому дослідженні ми не розглядатимемо роль перших двох цінностей, хоч вони є не менш важливими у творчому доробку письменника, а зупинимо свою увагу на другому розділі поеми, «де йдеться про Істину і її промені та дух», — як раніше наголошувалось — на вузловому елементу з'єднання релігії та мистецтва поета.

Діалог розпочинає Веслав, який спочатку висуває тезу, що останнім пророчим променем, котрий ще має зв'язок між земним і божественним, є думки, переконання, погляди людства, в загальному — совість, не кожного окремого народу, а всіх разом, якщо вони несуть у собі Божі помисли:

«Ale ludzkości, ile jej dojrzewa
Co wiek, co wieku mąż, co cud, co dzieło,
Jeśli się w Boga obliczu poczęło!» [7, c. 303].

На таку гучну заяву один зі співрозмовників Константи відповів: «То urojenie głów bezczynnych»; все це є брехнею, містичністю і філософією пасивних теоретиків. На противагу Константу виступив Веслав, говорячи про те, що людина завжди соромиться і боїться вищих сил, відразу називає їх «містицизмом» (в сенсі оманливого). Але як тоді можна пояснити явище совісті, присутнє в кожній людині? Після кількох жартів запанувала тиша і Веслав промовив, що мовчання таке буває під час кепкування над істиною. Навіть у цьому мовчанні присутня істина:

«Ona (Prawda), jak chmury dotknie, to wystrzela,
Ona, jak słowo rzeknie, to się wciela,
Ona, jak czoło pomaże, to wstawa...» [7, c. 306].

Думка, якщо вона викликана почуттям совісті, — це голос народу. Думка має пророчі сні, ніколи не помиляється. Задля неї гинуть люди, задля її правоти та істинності. Власне, переконання людства вирішують все, диктують сенс правди. Учасники розмови мовчать, адже бояться почуття власної совісті. Співрозмовники почали висувати припущення, чи не є Веслав пророком. Веслав одразу пояснив їм різницю між пророком і віщуном. Адже перший служить істині заради істини. Віщун же виходить із почуття прекрасного, яке є формою істини та любові. Тому всі поети починали від захоплення красою. Віщун та пророки для звичайних «провидців»-політиків є великою загрозою. Веслав переконаний у своїй місії виголошувати істину. Доказом його слів є навмисне проведена аналогія між його «голосом» і безрезультатно почутим голосом пророка.

Підтвердженням тези про пророчий характер суспільної думки, яка однозначно є голосом народу і голосом Бога, є представлена паралель між Думкою і пророками Ізраїлю:

«Bo ona — głosem Ludu! — głosem Boga!
Tu muszę szerzej mówić — tu jeżeli
Bym przerwał — krzywa by was mogła droga
Tam powieść, kędy źli chodzą anieli —
Tu już nie pytam was o pozwolenstwo,
Sam mówię... Skądże głos ów ma pierwieństwo?
Czemu na puszczy ma być wołaniem?
A stąd prorocstwem czemu? — W Izraelu

Stąd są proroki? — z tym się zapytaniem
Przechadzam... Owóż widzę ich tam wielu,
Jako z pospółstwem, z książęty, z kapłany
Najuporczywiej walczą te łachmany —
Któż oni? — prawo jakie ich podiera?
To — że dla prawdy każdy z nich umiera
Co dzień, co chwila, co słowo, co groza,
Co oklas...» [7, c. 306].

На пророчу свідомість Веслава вказує також подальший перебіг його монологу, в якому він плавно переходить із наднаціональної площини у площину конкретної нації. Ідея істини, що знаходиться «у совісті» нації, через традицію Одкровення, може бути проголошена двома способами: через пророка або віщуна. Пророцтво виголошує народ, чий голос «є тільки голосом» і не виражається у певній формі. Віщун же повинен оформити цю істину, яка лише потенційно існує в народному пророцтві:

«Jako więc prorok, wychodząc z sumienia,
Prawdą dla Prawdy gore w kształt płomienia,
Tak wieszcz z piękności wychodzi poczucia
(A piękność kształtem Prawdy i Miłości),
Więc od snowania wchadza do wysnucia,
Określa profil...stąd — zalet całości
Szukamy w wieszczu...» [7, c. 307].

Але віщун лише частково здатен її виразити. «Окреслюючи “профіль” істини, віщун, з одного боку, зближується із нею та одночасно віддаляється через обмежені можливості наближення до досконалої істини у відповідній їй формі» [9, c. 43].

Ліричний герой Веслав наглядно представляє тогочасне популярне заняття — вирізання з паперу різних фігур. У творі це є екземпліфікацією, що ілюструє взаємозв'язок між пророком і віщуном. Коли пророк «істотну частину бере», то віщун тільки посередньо торкається істини, як хтось, хто має ту частину паперу, що залишилась після вирізання фігурки. Така явна опозиція також є виявом полеміки поета з романтизмом, який створив низку моделей віщунів-пророків, що взяли на себе одразу дві функції:

«Bo prorok idzie, wiesz, wieszcz po próżni lata,
Unosi, częściej zachwycać potrafią» [7, c. 308].

Неважко зрозуміти, що ліричний герой Веслав є alter ego Норвіда. Погляди, переконання героя твору можна знайти у численних листах поета, а особливо у таких віршах, як: «До

Najświętej Panny Marii», «O Juliuszu Słowackim», «Miłczenie», «Królestwo», «Krzyż i Dziecko». Для Норвіда плеяда польських віщунів не була авторитетом, більше того, він нерідко вів полемічне листування з Красінським і Словацьким щодо їхніх позицій. Та частіше це були листи-відповіді на їхнє нерозуміння творчого доробку письменника. «Норвід був об'єктом болючої атаки, у якій нападники звинувачували його у «темності» мови» [2, с. 112].

Таким чином, Норвід, на противагу бунтарству та егоцентризму романтичної літератури, виступив із новою ідеологією, де пояснив при-

сутність вищої духовної керуючої сили в розвитку людства, що не зважає на волю кожної окремої людини чи народу. Божественне начало, яке знаходиться у свідомості людини, є самою істиною. Новаторство його переконань значно випереджало епоху. Ця теорія мала велике значення для утвердження основи гуманістичних поглядів художньо-літературної епохи Молодого Польщі, спонукала до появи нового світобачення у літературній критиці Зенона Пшемицького, у живописі й фотографіях Станіслава Віткевича та у поетичному доробку Чеслава Мілоша.

ЛІТЕРАТУРА

1. Epoki literackie. Wielki leksykon literatury polskiej. / Pod red. Zofii Smyk. — Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2006.
2. Inglot M. W poszukiwaniu zapomnianych wartości / Pod. red. Mariany Sinicy / Mieczysław Inglot. — Zielona Góra, 1995.
3. Kudyba W. F. Aby mowę chrześcijańską odtworzyć na nowo... Norwida mówienie o Bogu / Feliks Kudyba Wojciech. — Lublin : Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000.
4. Krykowski O. Przegląd Humanistyczny/ Aktualność Norwida / Olaf Krykowski. — Warszawa, 2004.
5. Miłosz Cz. Prywatne obowiązki / Czesław Miłosz. — Olsztyn : Pojezierze Olsztyn, 1990.
6. Norwid C. Pisma wszystkie, oprac. J. W. Gomulicki. T. 11 / Cyprian Norwid. — Warszawa, 1976.
7. Norwid C. Pisma wszystkie. 1. Wiersze. Część 2 / Układ typograf. Wacława Wyszynskiego / C. Norwid. — Warszawa : Państwo Instytut Wydawniczy, 1983.
8. Sawicki S. Wartość-sacrum-Norwid / S. Sawicki. — Lublin : Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994.
9. Siewierski H. «Promethidion» C. N. Próba interpretacji / Henryk Siewierski. — Warszawa, 1980.
10. Świegocki Kazimierz. Człowiek wobec Boga i świata w poezji / Kazimierz Świegocki. — Warszawa : Instytut Wydawniczy, 2006.